

Kỹ Thuật Nhuộm Răng Đen Hột Huyền

*Răng đen ai nhớ cho mình
Để duyên mình thắm, để tình ra say
Ca dao*

Bác sĩ Hocquard kể chuyện vào cuối thế kỷ 19, một vị quan ta được mời dự một dạ hội tại dinh Thống sứ Pháp ở Sài Gòn. Thấy vị quan mãi ngắm quan khách khiêu vũ, một sĩ quan Pháp lại thì thầm hỏi ý kiến ông ta về các phụ nữ Pháp. Vị quan thành thật trả lời : "Các bà đẹp lắm, có điều răng các bà giống như răng chó !". Ý ông muốn nói răng các bà quá trắng. Lẽ tất nhiên, viên sĩ quan Pháp rất ngạc nhiên nhưng ông ta không hiểu được một người Việt hỏi đó không thể hình dung một người đẹp mà không có hàm răng đen lánh đã được hằng bao thế hệ văn, thi, họa sĩ ca tụng.

*Nhớ hàng tre thẳng đọt măng
Nhớ cô con gái hàm răng đen huyền*

Phong tục nhuộm răng, xâm mình khởi đầu từ thuở thượng cổ xa xăm, truyền thuyết đặt vào thời đại Hùng Vương. Nếu thói xăm mình về sau được bỏ, tục nhuộm răng thành công tồn tại qua nhiều thời buổi, ngay cả lúc quân đội Trung Quốc bắt dân ta bãi bỏ. Nhưng tục nhuộm răng cũng như tục búi tóc không chống cự lại được ảnh hưởng Tây phương và chỉ hơn một nửa thế kỷ là dần dần các cụ chịu cắt tóc, các bà cạo răng trắng. Nghe nói những cô giáo là những người đầu tiên không muốn giữ răng đen nữa nhưng sáng đi sớm, chiều về muộn, luôn phải tìm cách lẩn tránh cha mẹ còn cho đàn bà con gái có răng trắng là không đứng đắn. May mà các bác lính thợ từng chinh sang Mầu quốc còn giữ răng đen. Nghe nói lính ta nhỏ con, thường bị quân Maroc, Sénégal cao to hành hung, áp bức. Một sĩ quan Pháp, để tránh lời thôi, phiền nhiễu, bèn phao tin đồn mà ông bịa đặt : những người có răng đen ăn thịt người ! Từ đấy lính thợ ta được yên thân...

Tôi còn nhớ hồi nhỏ, mỗi khi mẹ tôi hay chị tôi nhuộm răng là cả nhà rộn rịp vì các bà tự nhuộm lấy, không qua tay các thầy nhuộm như ở các gia đình quan lại, ông hoàng bà chúa, cung tần mỹ nữ,... Những người ngoại quốc, ngay cả bây giờ, thường tin ăn trầu thì có răng đen. Họ không dè muốn có hàm răng đen đẹp phải mất biết bao công phu, chịu đựng, chuẩn bị kỹ càng, chế biến chất thuốc, kiên nhẫn nhuộm răng rồi sau đó còn phải săn sóc, bảo dưỡng cho lớp sơn luôn được láng bóng. Nhuộm răng cũng như sơn mài, trước cần phải có một mặt nền sạch sẽ. Thường trong luôn hai, ba ngày, các bà phải đánh răng, xỉa răng với vỏ cau khô hay than bột trộn với muối sống hàm chín, nhai chanh lát, rồi súc miệng với rượu trắng pha nước chanh. Các bà không biết nhưng từng trải qua kinh nghiệm, đã tìm ra trong chanh citric acid là một acid nhẹ có khả năng đánh gỉ, chùi sạch men răng. Tuy nhẹ, acid cũng tác dụng ít nhiều lên môi, lưỡi, nếu răng,... gây nhức đau tưởng như hai hàm răng lung lay, rụng được. Trong giai đoạn chuẩn bị này cũng như các giai đoạn sau, các bà không được nhai đồ ăn dai, cứng như thịt mà phải nuốt trửng cho nên thường người ta cho ăn bún trộn mỡ heo hay ăn cháo và trái chua, uống nước nóng.

Kỹ Thuật Nhuộm Răng Nhiều Đọt

Nhuộm răng có nhiều phương pháp, tùy theo từng vùng. Ở miền Trung, nhất là ở Huế, nơi có nhiều vua chúa, quan lại, ăn chơi lịch sự, liều thuốc rất nhiều, lắm khi gia truyền cần giữ bí mật⁽²⁾. Nói giản tiện, thường răng được nhuộm làm hai đọt. Đọt đầu xem như là lớp sơn lót, nhuộm với một hỗn hợp cánh kiến, nước chanh vắt, rượu trắng, cho nấu thành hồ, phết lên lá chuối hay lá dứa, lá cau, có khi lên vải thô hay lụa, rồi cho áp vào răng, nhiều lần trong một đêm, cho đến lúc răng nhuộm màu cánh gián, giữa đỏ và nâu đậm như màu cánh con gián. Sáng hôm sau phải cẩn thận lột lá hay vải ra, súc miệng với nước mắm hảo hạng hay nước dứa chua để loại trừ mọi căn bệnh. Bây giờ có thể qua đọt thứ nhì, nhuộm với một hỗn hợp hắc phèn, thanh phèn, bầu bí, lựu bì, quế chỉ, đại hồi, đinh hương được nấu nóng, trộn với gạo nếp và rượu trắng rồi cũng cho áp lên răng nhiều lần, nhiều ngày cho đến lúc răng trở thành đen huyền. Lần này cũng lại phải súc

miệng kỹ càng như sau đợt đầu để thải bỏ chất nhuộm dư thừa. Và sau nhiều ngày phải tránh nhai nhiều, nhai mạnh để khỏi làm tróc lớp sơn đang còn non, mềm.

Răng nhuộm xong còn cần phải *chiếc* để củng cố lớp sơn. Thường người ta dùng một lớp nhựa chảy ra từ một sọ dừa đốt cháy đặt trên một cái rựa sắt, đem bôi thành một lớp lên trên răng. Ở Huế, hai liệu thuốc *xỉ* có tiếng để *chiếc* là *cổ xỉ tán* và *cổ xỉ cao*. *Cổ xỉ tán* gồm có thanh phàn, hắc phàn, ngũ bội, cam thảo, bình lang, tế tân, bạch chỉ, tam lăng, nhũ hương, nghiền thành bột rồi dùng que tăm đập nát một đầu để tô lên răng. *Cổ xỉ cao* gồm có những chất vừa kể, thêm vào sinh địa, tật lê, cánh kiến, một dược, đương qui nấu trong nước sôi, cô lại thành cao trước khi dùng. Hắc phàn, thanh phàn là những sulfat sắt và đồng có nhiệm vụ ổn định chất sơn. Bầu bí hay ngũ bội, (hay ngũ bội tử, là túi con sâu *Schlechtendalia sinensis* Bell trên cây muối hay diêm phu mộc *Rhus semialata* Murray), lựu bì (tức là vỏ cây *Punica granatum* L. đem lại tannin có tính chất làm xâm màu lá hái như chè, thuốc lá, cà phê, chống oxi nên bảo quản gỗ được lâu ngày và nhất là tác dụng lên da, gây tê, cầm máu, giải độc, kháng sinh). Còn những chất quý chi (cây *Cinnamomum loureirii* Nees hay *C. zeylanicum* Nees, chữa cảm mạo, tê mỏi), đinh hương (cây *Syzygium aromaticum* (L.) Merr. et Perry., chữa cam răng, đau bụng), cam thảo (thân rễ cây *Glycyrrhiza uralensis* Fish. hay *G. glabra* L., chữa ho hen, loét dạ dày), bình lang (trái cây cau *Areca catechu* L., chữa giun sán, viêm ruột lỵ), tế tân (cây *Asarum sieboldii* Miq., chữa đau răng, cảm lạnh), bạch chỉ (rễ cây *Angelica dahurica* Benth. et Hook., chữa lở mồm, hôi miệng), nhũ hương (nhựa cây *Pistacia lentiscus* L., chữa đau sưng, tiêu nhọt), sinh địa (thân rễ cây *Rehmannia glutinosa* (Gaertn.) Lobosh, chữa đau răng, chóng mặt, ho khan, bệnh lao), tế tân (trái cây *Tribulus terrestris* L., chữa đau mắt, kinh nguyệt không đều), một dược (nhựa cây *Commiphora momol* Engler, thuốc điều kinh, giảm đau, tiêu thủy), đương qui (cây *Angelica sinensis* (Oliv.) Diels, chữa thiếu máu, cơ thể suy nhược), đại hồi (trái cây *Illicium verum* Hook., thuốc trung tiện, giúp tiêu hóa), ngoài tính chất dược liệu, là những chất thơm cống hiến hương vị cho liệu thuốc nhuộm. Dược bảo vệ cẩn thận, răng nhuộm có thể tồn tại mười, hai mươi năm, màu đen huyền luôn lóng lánh giữa hai đôi môi, không thì những lớp sơn tróc ra, những vết vàng lạt hiện lên răng gọi là *răng cái mã*, phải nhuộm lại. Trái lại, từ răng đen muốn trở lại trắng cũng không phải dễ vì những phương pháp dùng acid mạnh hay mài răng đều không thích hợp, có thể làm hư răng.

Ngày nay người trẻ tuổi khó lòng cảm xúc trước một nụ cười với hai hàm răng đen. Nhưng nhuộm răng không phải chỉ là một vấn đề mỹ quan mà còn có một lý do thực dụng: từ lâu người ta đã nhận thấy răng nhuộm đen ít bị sâu răng. Vì vậy có vài luận án nha y quan tâm đến đề tài nhuộm răng. Ngoài công trình của nha sĩ Vũ Ngọc Huỳnh ở Hà Nội, trong số những luận án tồn trữ ở Trường Đại học Nha y Paris, phần lớn các tác giả cốt yếu chú trọng đến phong cách, tập quán nhuộm răng⁽⁷⁾. Hai nha sĩ Phùng Thị Cúc (sau này trở thành nhà điêu khắc có tiếng Điềm Phùng Thị) và phu quân Bửu Điềm (thầy cũ Anh văn của tôi ở Trường Trung học Khải Định) thì dựa lên công tác của nhóm Nguyễn Dương Hồng ở Hà Nội để đề nghị dùng nhựa sơn trong việc phòng ngừa bệnh sâu răng. Nhưng đi sâu vào khoa học nhiều nhất có lẽ là luận án của nha sĩ Trần Văn Phú, dùng nhựa sơn để lấp bít những khoảng trống tí hon trong răng. Thì ra, ông cha ta xử lý rất khoa học. Trước hết, như đã thấy, muốn thuốc dính chặt vào men răng, cần phải gây một mặt răng sần sùi. Vì men răng không xốp, một dung dịch acid yếu như citric acid trong chanh

đủ để mài mà không đào những lỗ quá sâu làm hư men răng. Bên phần nhựa sơn cũng cần một trạng thái dễ trải với những hạt sơn kích thước hiển vi có thể lọt vào bất cứ khoảng trống ở nào. Với một đường kính 17-20 angstrom, hạt sơn nhỏ hơn một con trùng như streptocoque đến 250-500 lần, dễ dàng trám hết mọi lỗ hết còn chỗ cho vi trùng.

Bọ Cái Phát Tiết Sáp Nhựa

Từ lâu người ra đã biết cây sơn *Rhus vernicifera* sp. hay *R. succedana* L., thuộc họ Xoài *Anacardiaceae*, có nhựa nhưng không dùng được trong miệng vì chất laccol rất độc. Nhựa trong thuốc nhuộm răng được lấy ra từ một côn trùng cánh nửa *hemiptere* tí hon (0,60-0,70mm) sống ký sinh từng tập đoàn từ 80-100 con (ở Việt Nam trung bình 170 con) trên thân, cành nhiều loại cây ở Đông Nam Á. Con sâu này tùy tác giả được gọi *Tachardia lacca* R. Bld., *Carteria lacca* Sign. hay *Coccus laccae* Kerr, trước khi mang tên thông dụng ngày nay *Laccifer lacca* Kerr, thuộc họ Sâu cánh kiến *Lacciferidae* Cockerell. *Tachardia*, *Carteria* từ Tachard (1709), Carter (1861) là tên những nhà khoa học đã khảo cứu và miêu tả nhựa sâu như Kerr (1781), Roxbary (1796).

Lacc nguồn gốc từ tiếng Ấn Độ *lakh* hay Phạn tự *laksha* nghĩa là trăm ngàn vì số lượng sâu trên cây nhiều vô kể, từ đây phát xuất những danh từ Âu Mỹ *lak*, *lac*, *laque*.

Sâu chọn làm giống được buộc vào cây, có thể cho vào sọt tre nhỏ hay túi lưới rồi mắc lên cành, ở chỗ phân nhánh để sâu bò sang nhiều cành. Sâu hút nhựa cây mà sống, trưởng thành lớn lên thành bọ mới phân hóa đực, cái. Cả hai loại (hai phần ba là cái) cùng nhau làm tổ trong vỏ cành cây, tổ loại đực hình thoi, mỏng và nhỏ, tổ loại cái hình tròn, lớn hơn. Bọ đực thoát xác, mọc chân, mọc cánh, có thể di động được để đến với bọ cái. Trong lúc đó bọ cái nằm yên trong tổ, chỉ lòi bộ phận sinh dục ra ngoài để giao cấu. Làm xong nhiệm vụ, bọ đực kiệt lực chết đi, hy sinh cho giống nòi. Bọ cái có chữa, phòng lớn, cho phát tiết sắc tố và sáp, nhựa để nuôi nấng và bảo vệ bầy con sắp đẻ. Mỗi bọ cái có thể mang đến một ngàn trứng (ở Việt Nam, trung bình từ ba đến bốn trăm trứng) hình bầu dục nhỏ, dài, chen lẩn trong một túi dung dịch nhuộm màu đỏ son rất đẹp. Ấu trùng từ trứng nở ra, ăn sắc tố mà lớn lên làm dung dịch đặc lại, khô dần. Oái ăm thay, sâu càng trưởng thành thì tổ mẹ càng chặt ra, bọ cái dần dần bị ngạt chết, cũng hy sinh cho giống nòi như bọ đực, sâu con không chịu đựng được nữa, luồn qua xác mẹ để thoát ra ngoài, bắt đầu một chu kỳ khác. Mỗi năm có hai chu kỳ. Những bọ đực mùa đông nhờ có cánh có thể bay qua thụ tinh những bọ cái ở các cành xa. Theo nguyên tắc, mỗi năm có thể lấy nhựa hai lần, song ở Việt Nam vì khí hậu ít ôn hoà nên chỉ thực hiện được một lần. Ở Mộc Châu, thả 5kg giống trên cây vải, nhựa thu hoạch được là 200 kg. Còn sắc tố cấu tạo trong tổ cho sâu con có thể thu hoạch cùng lúc với nhựa, nhiều khi trước khi trứng nở nhưng như vậy thì mất đi một lứa

sâu mới (*).

Bản chất của các cây trứ sâu có ảnh hưởng rất lớn lên nhựa sơn. Chúng phải mọc ở những vùng không quá nóng, không quá lạnh, cần ẩm ướt nhưng đừng mưa quá nhiều. Ấn Độ là nước sản xuất nhựa nhiều nhất trên thế giới, khoảng 50.000 tấn mỗi năm, xuất cảng qua Hoa Kỳ, Indonexia, Canada, Đức, Nhật, Pháp, Nga, ... Bên nước ấy, nhựa sơn hảo hạng được lấy từ những cây kusum *Schleichera trijuga* Willd., dhak *Butea frondosa* Roxb., arhar *Cajanus indicus* Sprengl hay *C. cajan* (L.) Mills. Ở Việt Nam, cây trứ sâu mọc trong khoảng cao độ 400-700m. Ta cũng có cây kusum gọi là dầu trường hay cọ pè (lúc trước dầu dùng để gội đầu, nhân hạnh thể đào lạc trong bánh trái), cây dhak gọi là giềng giềng (vỏ cây tán với gừng để đắp lên vết rấn hay bò cạp cắn), cây arhar gọi là cây đậu thiêu hay đậu sắng (cây thường được dùng để chữa đau xương mỗi chốc). Ngoài ra sâu nhựa cũng ăn bám trên các cây chùng bầu *Combretum quadrangulare* Kurz (trái và vỏ cây được dùng làm thuốc trừ giun), dầu dầu *Schleichera oleosa* (Lour.) Oken., bồ đề *Ficus religiosa* L., sen cát *Shorea cochinchinensis* Pierre, lá ngón *Pterocarya tonkinensis* Dode, ba ché *Desmodium cephalotes* Wall., hay một số cây ăn quả như vải *Litchi sinensis* Radk., táo *Ziziphus mauritiana* Lamk., nhãn *Euphoria longan* (Lour.) Steud.,... Nhựa sơn bên ta tùy theo địa phương được gọi cánh kiến (hay cánh kiến đỏ), cành kiến, kiền kiến, ... nên có sự ngộ nhận : có người cho là cánh con kiến, có người hiểu là cành cây kiến, có người lại tưởng là thân con sâu kiền kiền hay kiến vương, ...

Thành Phần Cấu Tạo Nhựa Sơn

Ngày nay trên thị trường người ta phân biệt ba loại nhựa sơn : nhựa thô lấy từ thân, cành cây ra còn chứa tạp chất như vỏ cây, lá cây, sâu non, xác bọ, đậm màu, gọi là sticklac tức là nhựa thối. Dùng nước chiết xuất để đào thải sắc tố, đem phơi khô, giã nát rồi rửa lọc các tạp chất thì được nhựa màu đỏ vàng, còn chứa chút ít sáp, gọi là seedlac tức là nhựa hột. Lại tiếp tục rửa nước, làm rỗng, lọc

sạch, có khi tẩy trắng với một dung dịch alcali hypochlorit thì nhựa tinh khiết màu vàng nhạt mang tên shellac tức là nhựa vẩy. Làm lớp sơn lót trong giai đoạn nhuộm thứ nhất, nhựa sơn đóng vai trò chủ chốt vì trực tiếp kết dính men răng. Tuy được chú ý từ những thế kỷ 18, 19, nhựa sơn chỉ bắt đầu được khảo cứu tường tận từ đầu thế kỷ 20 rồi bật tung vào những thập niên 70, 80. Chính vào những năm này mà nảy nở những luận án nha y đề cập đến vấn đề dùng nhựa sơn để nhuộm răng.

Còn hai hóa chất quan trọng trong nhựa sơn là hai sắc tố màu vàng erythrolaccin và màu đỏ laccaic acid Cấu tạo cả hai có đồng sườn anthraquinon mang ba hoặc bốn nhóm hydroxy ; laccaic acid có thêm hai nhóm acid

và một nhóm keton. Sắc tố này được khai thác trong thực phẩm, mỹ nghệ. Vải nhuộm với sắc tố nhựa sơn có khả năng khử trùng chống *Escherichia coli*, *Bacillus subtilis*, *Klebsiella pneumoniae*, *Proteus vulgaris*, *Pseudomonas aeruginosa*. Gần đây cây đậu sắng *Cajanus cajan* (L.) Mills được khảo cứu tường tận hơn. Lá cây chứa một số hóa chất như vitexin, salicylic acid, henritriacontan, lacceroi, longistylin, pinostrobin, β -sitosterol, β -amyrin,... . Mục đích các nhà khảo cứu là tìm một cây trú sâu cống hiển đủ điều kiện để có nhựa sơn tốt⁽¹⁷⁾. Theo đông y, nhựa sơn có tác dụng làm thanh nhiệt, lương huyết, giải độc, cầm máu, đậu chân, tuy vậy ít được dùng làm thuốc. Sách xưa có nói đến chống thổ tả, trừ nôn mửa, tiêu chảy. Shellac phát triển nhiều hơn trong mặt kỹ nghệ. Được nói nhiều nhất là nguyên liệu để làm đĩa hát, bắt đầu với những đĩa 78 vòng mà phần lớn chúng ta đều biết cách đây một nửa thế kỷ, ngày nay khó chóng chỏi với nhựa nhân tạo. Nhựa sơn là một chất chịu acid, cách điện, chống tia cực tím, còn được dùng để làm vec ni, mực in, thuốc xử lý tóc, khuôn răng giả, bao chống ẩm, tô nón ni, đánh bóng sàn nhà, đồ gỗ, tre, vải, da,... (*)

Ngày nay, nha y dùng nhiều nhựa nhân tạo để lấp bít các lỗ hổng trong răng. Những nha sĩ tôi gặp không có ai chịu hướng về nhựa sơn dù là một hóa chất thiên nhiên có nhiều tính chất tốt về sức kết dính, độ thấm nước (rất cần để xử lý trong miệng luôn có nước miếng), thêm vào một kích thước khá nhỏ để dành chỗ các enzym, vi khuẩn có thể làm hư răng. Ngành nha y ta có nên chăng tiếp tục khảo cứu^(4,5) để dùng trong công cuộc phòng ngừa bệnh sâu răng? Nhựa sơn tẩy trắng có thể là một thuốc nhuộm răng trắng, bảo vệ men răng.

Trích từ VietSciences